

Austrijska socijalna demokratija i pitanje Bosne i Hercegovine

Enver Redžić

I

O problematici odnosa austrijske socijalne demokratije prema pitanju BiH postoji veoma skromna literatura, koja je nastala mahom u vezi sa djelatnosti jugoslovenskih socijaldemokratskih partija. Ova literatura se ograničava na period od aneksije BiH do kraja I svjetskog rata i ima prevashodno politički, a ne naučni značaj. Što se pak tiče istorijske literature o ovom pitanju, ona je u mogućnosti da pokaže takođe veoma skromnu bibliografiju.

Tome su, po mome mišljenju, dva razloga. Prvi je što je naša istoriografija između dva rata sasvim zanemarivala radničke pokrete i njihov uticaj na tok istorijskih zbivanja. Drugi je u tome što je naša istoriografija poslije II svjetskog rata tek krajem prošle decenije organizovano i šire pristupila proučavanju nastanka i razvitka jugoslovenskog radničkog pokreta.

U toku četiri decenije, koliko je trajala austrougarska okupacija BiH, austrijska socijalna demokratija zauzimala je različite stavove prema pitanju Bosne i Hercegovine¹⁾.

Dva su događaja bila najznačajnija u tom razdoblju. Prvi je sam čin okupacije, koju je Austro-Ugarska izvela 1878. g. kao mandator Berlinskog kongresa. Drugi je aneksija BiH koju je nakon trideset godina okupacije provela vlada Austro-Ugarske u oktobru 1908. godine. Osim toga, balkanski ratovi i prvi svjetski rat takođe

¹⁾ Istražujući izvore koji se odnose na gledište austrijske socijalne demokratije prema pitanju BiH, nismo mogli da razmatranje našeg problema zasnujemo na arhivskoj dokumentaciji Austrijske socijaldemokratske partije, jer je ona za ovaj period još uvijek istraživaču nepristupačna. Usljed toga bili smo upućeni na austrijsku socijaldemokratsku štampu i periodiku, stenografske zapisnike partijskih kongresa, kao i na stenografske zapisnike Austrijskog parlamenta i Delegacija, gdje su partijski funkcionери i poslanici istupali u ime partije i u tim svojim istupanjima objašnjavali stanovište partije o raznim pitanjima koja su se ticala BiH.

su bili povod ozbiljnoj pažnji, koju je austrijska socijalna demokratija poklanjala političkom životu u Bosni i Hercegovini.

U stavovima austrijske socijalne demokratije prema ovim čvornim momentima zvanične austrougarske bosanske politike ispoljavalo se istovremeno i njeno gledište prema nacionalnom pitanju u habzburškoj mnogonacionalnoj državi. Istina, nije to bitno uticalo na formiranje njene nacionalne politike, jer je pored pitanja BiH postojalo cijelo klupko nacionalnih pitanja u Monarhiji, koja su sva zajedno pridonosila izgradnji teoretskih pogleda austrijske socijalne demokratije o nacionalnom pitanju u Monarhiji, kao i formiranju njene praktične politike u toj veoma složenoj oblasti.

Pa ipak nam se čini realnom tvrdnja da je i pitanje BiH, iako ono nije moglo da određuje položaj i politiku Austrije, imalo izvještaj značaj u formiranju pogleda austrijske socijalne demokratije prema tako značajnim problemima kao što su nacionalne težnje brojnih naroda Austrije. Utoliko prije što se upravo BiH u nekoliko momenata (koji su ušli u evropsku, ne samo u austrijsku istoriju) našla u samom središtu medunarodne politike Austro-Ugarske Monarhije.

Kao što je poznato, političke partije u Austro-Ugarskoj različito su se postavile prema okupaciji BiH. Nisu ni sve njemačke građanske partije bezrezervno bile za okupaciju. Neke su joj se čak suprotstavile²⁾. Austrijska socijalna demokratija izrazila je nezadovoljstvo zbog ovog poteza austrougarskog imperijalizma. Socijalistički list »Arbeiterfreund«³⁾ je još prije okupacije ukazivao da će njeni troškovi biti novo opterećenje za radni narod. Austrijska socijalna demokratija je priznavala narodu BiH pravo da se bori protiv okupatorskih austrijskih trupa. »Sozialist«⁴⁾, centralni organ Austrijske socijalističke radničke partije, upoređivao je borbu tirolskih seljaka 1809. g. sa borbom 1878. g. i sa jetkom ironijom komentarisao ocjene vladajućih, prema kojima su Tiroinci zbog svog patriotizma bili »junaci«, a Bosanci »razbojnici«.

Informišući svoje čitaoce o situaciji u BiH, list »Der Sozialist« pisao je da je stanje okupacionih trupa u BiH bilo veoma teško, da su vojnici trpjeli od gladi i da nedjeljama nisu primali nikakvu platu⁵⁾. Socijalistički organ upozoravao je javnost zemlje da BiH nije idila za vojnike Monarhije. On je odvraćao domaće radnike od iseljavanja u Bosnu i upozoravao da ih u toj zemlji ne očekuju zlatna brda⁶⁾. Po ocjeni ovog lista, pitanja koja su bila uzrok ustanku

²⁾ Austronjemački liberali su se bojali premoći nenjemačkih naroda koja u Austriji nastaje uslijed okupacije BiH i na taj način ugrožava njihov politički položaj. — Okupaciju su zahtijevali i zajedno sa dvorom podržavali njemački i češki feudalci, njemački i jugoslavenski klerikalci (Herbert Steiner: Die Arbeiterbewegung Österreichs 1867—1889. str. 140, Europa Verlag-Wien 1964).

³⁾ »Arbeiterfreund«, list sjeveročeških radnika, osnovan u Reichenbergu juna 1874, poslije kongresa Austrijske radničke partije u Neudörflu u aprilu iste godine.

⁴⁾ List »Der Sozialist« počeo je da izlazi u Beču 1877. godine mjesto lista »Die Gleichheit« i časopisa »Agitator«.

⁵⁾ Der Sozialist, 12. XII 1878. godine.

⁶⁾ Der Sozialist, 19. I 1879.

1875—1878. godine ostala su u Bosni i dalje neriješena. Kmetovi tek sada plaćaju »trećinu«, a begovi su s razlogom zadovoljni austrijskom okupacijom. Šta imaju Bosanci i Hercegovci od austrijske vlasti, pitao je list^{7).}

Iz svih ovih razloga, smatralo se u austrijskoj socijalnoj demokratiji, protiv okupacije je ne samo narod Austro-Ugarske, koji je za nju podnio žrtve u krvi i imovini, već su protiv nje i posjedničke klase, ukoliko užim interesima nisu povezane sa vojnom i dvorskom partijom^{8).} Prema tvrđenju austrijske socijaldemokratske štampe, okupacija je stajala zemlju oko 135 miliona guldena^{9).}

Izvori koji su nam stajali na raspoloženju pokazuju da je austrijska socijalna demokratija zauzela jasan negativan stav prema okupaciji BiH. Ona je analizirala pozadinu i posljedice osvajačke politike vladajućih reakcionarnih i konzervativnih krugova i u svojoj štampi i na radničkim skupštinama objašnjavala da će okupacija donijeti nesreću ne samo narodu okupiranih pokrajina već i narodu Austrije. Zbog iznošenja istine o politici sila koje su stajale iza okupacije, socijaldemokratska štampa bila je često zabranjivana i konfiscirana. Međutim, ove policijske mjere nisu spriječile austrijsku socijalnu demokratiju da i dalje u svojim listovima i preko drugih oblika javnog djelovanja istupa protiv izrabljivačkih planova vladajućih faktora Monarhije u BiH. Ona je pozivala svoje članove da šire istinu o namjerama austrijskih kapitalista, koji žele da upućivanjem i eksploracijom radnika u BiH nadu novi Eldorado. Socijaldemokratska partija je predlagala da se austrijska armija povuče iz Bosne i pri tome naglašavala da »profilterski« i »zločinački« patriotizam nema ništa zajedničkog sa ljubavlju prema domovini^{10).}

II

Pošto je okupacija BiH postala svršen čin i pošto se Austro-Ugarska stabilizovala u BiH, austrijska socijalna demokratija primila je položaj BiH kao političku realnost, koju je teško promjeniti, kao nešto oko čega ona nema potrebe da se mnogo brine, ni razloga da se uz nemirava. Poslije sloma otpora koji su okupatorskim trupama pružili Bosanci, austrijski vojnici u BiH sada su imali da budu čuvari reda. Radnici koji su iz raznih zemalja Monarhije doselili u Bosnu ostvarivali su u novoorganizovanim preduzećima relativno solidne zarade. Austrijska privreda u BiH uspješno je nadoknađivala troškove koje je izazvala okupacija. Posljednje decenije XIX-og i prva decenija XX stoljeća u ekonomskom životu Monarhije predstavljaju značajan napredak. U životu austrijske socijalne demokratije ovo razdoblje obilježeno je njenim snažnim organizacionim razvitkom, a prije svega velikim ugledom koji je postigla u radničkoj

⁷⁾ Ibidem.

⁸⁾ Der Sozialist, 17. X 1878.

⁹⁾ Herbert Steiner, navedeno djelo, str. 141.

¹⁰⁾ Der Sozialist, 7. II 1878.

klasi, naročito svojom upornom borbom za opšte pravo glasa. Istovremeno, austrijska socijalna demokratija morala je da u tom razdoblju u svojim redovima sređuje odnose koji su se razvijali u znaku narastanja nacionalnih suprotnosti, prije svega njemačko-čeških. U tom periodu austrijska socijalna demokratija izgradila je svoju nacionalnu politiku, koja je svoju osnovu dobila na kongresu u Brnu 1899. godine. U kongresnoj rezoluciji koja formuliše nacionalni program austrijske socijalne demokratije kaže se da je konačno rješenje nacionalnog i jezičkog pitanja u Austriji u smislu jednakog prava i ravнопravnosti prije svega kulturni zahtjev, za čije je ostvarenje proletarijat životno zainteresovan. Da bi se to postiglo, Austriju treba pretvoriti u demokratsku saveznu nacionalitetnu državu. Mjesto istorijskih krunovinskih zemalja treba da se uspostave nacionalno razgraničeni samoupravni organizmi, a sva samoupravna područja jedne nacije da obrazuju nacionalno jedinstveni savez, koji svoje nacionalne poslove rješava potpuno autonomno¹¹⁾). Kao što se vidi, brnski nacionalni program austrijske socijalne demokratije ne sadrži priznanje nacija prava na samoodređenje do otcjepljenja¹²⁾). Objasnjenje ovoj činjenici nalazi se u samoj istoriji austrijske socijalne demokratije. Nije ovdje moguće analizirati stanovište austrijske socijalne demokratije prema nacionalnom pitanju u Austro-Ugarskoj, o čemu je do sada — interesantno je to konstatovati — napisana relativno skromna literatura. U formiranju ovog stanovišta djelovalo je više faktora, od kojih izdvajamo sljedeće. U socijalističkom radničkom pokretu Austrije bilo je rašireno shvatanje, naslijedeno od Marks-a, o ekonomskoj prednosti koju velika područja, odnosno veliki državni organizmi imaju prema malim, kao i uvjerenje da razvoj kapitalizma vodi obrazovanju velikih internacionalnih privrednih područja. Određeni uticaj imala je svakako i činjenica što su u Cislajtaniji Austronijemci predstavljali društveno, ekonomski i politički najrazvijeniju naciju. Oslanjajući se na svježu revolucionarnu tradiciju ponesenu iz 1848. godine, svjesni uloge koju njihova nacija igra u austrijskoj polovini Monarhije, austronjemački socijalisti su sasvim prirodno postali pobornici ideje velikog državnog organizma, u kome su vidjeli »malu internacionalu«, i s pravom su očekivali da će razvoj kapitalizma ukinuti barijere između nacionalnih ekonomija i dovesti do njihovog integriranja u velikim interna-

¹¹⁾ »Nationalitätenprogramm der sozialdemokratischen Arbeiterpartei Österreichs« — u »Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der deutschen sozial-demokratischen Arbeiterpartei in Österreich abgehalten in Reichenberg vom 19 bis 24 September 1909« — Wien 1909 — S. 6.

¹²⁾ Među savremenim njemačkim i austrijskim istoričarima i danas vlada mišljenje da je austrijska socijalna demokratija s pravom tako postupala. Istoričar Hans Mommsen, koji je veoma podrobnno analizirao politiku austrijske socijalne demokratije u oblasti nacionalnog pitanja, u svome djelu *Die Sozialdemokratie und die Nationalitätenfrage im Habsburgischen Vielvölkerstaat* (Europa Verlag, Wien 1963) izričito kaže da je »austrijska socijalna demokratija s dobrim razlozima odbila da na svojim zastavama ispiše pravo na samoodređenje do otcjepljenja«. To bi po mišljenju H. Mommsena smanjilo njen politički uticaj u državi, koji je ona postigla upravo zahvaljujući svojoj internacionalnoj politici (str. 337).

cionalnim prostorima. Pri tome su gubili iz vida da kapitalizam zahvata ne samo velika, široka područja već i male i najmanje teritorije, rađajući u njihovim zaostalim društvenim zajednicama iste težnje za ekonomskim, političkim i kulturnim napretkom i afirmacijom. Međutim, u tridesetogodišnjem razdoblju, u sklopu opšteg ekonomskog uspona Austro-Ugarske, i nenjemački narodi Austrije postigli su značajan stepen svoga ekonomskog razvitka. Nacionalne težnje i pokreti slavenskih naroda Austrije sada su se opirali na sopstvenu ekonomsku snagu, koja je mogla da garantuje njihov uspjeh. Ove nacije su došle u sukob sa državnopolitičkim uređenjem Monarhije, čije vladajuće snage nisu pokazale spremnost za promjene. Štaviše, svojom politikom one su samo doprinisile umnožavanju i usložnjanju nacionalnih suprotnosti. Aneksija BiH 1908. godine potvrdila je to veoma uvjerljivo.

Od svoga osnivanja u Neudörfl-u (1874) i zatim od hajnfeldskog kongresa ujedinjenja (1888) do aneksije austrijska socijalna demokratija stajala je pred otvorenim problemom nacionalnih odnosa u Monarhiji i morala da prema njemu odredi svoje stanovište. Pri tome je interesantno da austrijska socijalna demokratija i na kongresu u Neudörfl-u (1874)¹³⁾ i češka socijalna demokratija na konferenciji u Pragu 1878. godine¹⁴⁾ usvajaju princip prava na samoodređenje naroda. Deset godina kasnije, na hajnfeldskom kongresu ujedinjenja (radikalni i umjereni) 1888. godine, na kome je stvorena Jedinstvena austrijska socijaldemokratska partija, u koju su se ujedinile austro-njemačka i češka socijalna demokratija, nacionalno pitanje bilo je pod uticajem Viktora Adlera sasvim potisnuto tako da ni u programu, ni u drugim dokumentima kongresa nema ni riječi o pravu naroda na samoodređenje. Ako na samom kongresu u Hainfeldu, zahvaljujući dominantnoj svijesti o interesu ujedinjenja i internacionalne solidarnosti, nacionalno pitanje nije bilo ni razmatrano, posthajnfeldski dani su potvrdili njegovo prisustvo u samom životu jedinstvene socijalne demokratije. Period koji je ispunio posljednju deceniju XIX stoljeća obilovalo je mnogim polemikama i sukobima između austro-njemačkih i čeških socijalista, čija je sadržina uvek bila nacionalno pitanje, bilo da se radilo o jeziku, sindikatima, organizacionoj strukturi partije, državnom pravu i uređenju države ili o problemima ekonomskog, odnosno kulturnog razvijanja. Pogledi austro-njemačkih i čeških socijalista na ova pitanja su se do tog stepena razlikovali da u partiji više nije bilo mogućno prešućivati postojanje nacionalnog pitanja i njegovog osobitog značaja za život države, kao i za rad same socijalne demokratije. Kongres u Brnu, održan pred sam početak XX stoljeća, protekao je u znaku utvrđivanja nacionalne politike austrijske socijalne demokratije, koja je prije svega predstavljala formulu za očuvanje postajeće države. S punim pravom moglo se tvrditi da je austrijska socijalna demokratija u dugom periodu svoga djelovanja bila jedina partija koja održava državu^{15).}

¹³⁾ H. Steiner, n. d. (str. 99).

¹⁴⁾ Ibidem, (str. 147).

¹⁵⁾ Hans Mommsen, n. d. (str. 299).

III

Aneksiona kriza 1908. godine uvjerljivo je potvrdila da je austrijska socijalna demokratija djelovala u duhu brnskog nacionalnog programa.

Raspoloživi dokumenti nam kazuju da je ona osudila aneksiju. U Spoljnopoličkom odboru Delegacija Pitoni je u ime socijaldemokratskih delegata 10. oktobra 1908. godine dao izjavu u kojoj se iznose sljedeći stavovi Socijaldemokratske radničke partije Austrije.

— Pravo na samoodređenje naroda mogućno je jedino pod uslovom demokratizacije države. Priklučenje okupiranih zemalja BiH samo je formalno utvrđivanje već davno postojećeg stanja. Socijaldemokratski delegati protestiraju protiv stavljanja zakonodavnih tijela pred svršen čin u tako značajnoj stvari kao što je ovaj državno-pravni akt. Aneksija predstavlja ugrožavanje mira i nameće naredima Austrije nove vojne terete. Socijaldemokratska partija zalaže se da najavljeni ustav pruži ozbiljne garancije za politički razvoj BiH, da radnim klasama ovih zemalja obezbijedi onu mjeru političkih prava i socijalno-političkih ustanova kakve postoje u Austriji¹⁶⁾.

Više socijaldemokratskih delegata istupalo je u Delegacijama u oktobru, novembru i decembru 1908. godine protiv vladine aneksionističke politike. Ova njihova istupanja potvrđuju da su oni dobro poznavali unutrašnje političke prilike i težnje naroda u BiH za nacionalnim i socijalnim oslobođenjem, kao što istovremeno pokazuju da su svoje zahtjeve i ocjene uskladivali sa svojom generalnom politikom očuvanja austrijske države.

Poslanici Adler, Nemeč, Daszynski, Pittoni i Wityk podnijeli su u parlamentu u decembru 1908. vladu interpelaciju, u kojoj se naglašava da je aneksija teško ugrozila važne interese austrijskog stanovništva. Bojkot austrijske robe u Turskoj, kaže se tu, doveo je do opadanja izvoza. Uzbuđenje srpskog i crnogorskog naroda zbog aneksije dalo je povoda vojnim faktorima da u vojnu službu pozovu nove kontingente rezervista. Ako austrougarska vladavina nad anektiranim zemljama ne želi da postane omražena tuđinska vlast, ona mora da prizna stanovništvu BiH pravo samovladanja, čiji je nosilac

¹⁶⁾ »Die Sozialdemokratie und der Frieden« — Reden der sozialdemokratischen Abgeordneten über die bosnische Erage und die Kriegsgefahr — Wien 1909 (str. 5—6).

Za razliku od ove grupe prvaka austrijske socijalne demokratije, Karl Leutner je smatrao da se diglo suviše prašine zbog aneksije BiH (»Internationaler Larm um nichts« — članak K. L. u berlinskom časopisu »Sozialistische Monatshefte« — 22. Heft — 5. novembar 1908).

Nasljeđujući primjese nacionalizma u stanovištu austrijske socijalne demokratije prema pitanju aneksije BiH, Rosa Luxemburg se pismom od 7. III 1909. obratila Nemeču da za rusko-poljsku marksističku partijsku reviju napiše članak u kome bi prikazao partijske odnose i političku situaciju u Austriji u vezi sa aneksijom BiH (Arhiv Instituta za istoriju KP Čehoslovačke — Fond 42).

Nekoliko mjeseci kasnije Rosa Luxemburg obratila se u istom smislu pismom 30. VII 1909. Austerlitzu (Arhiv Instituta marksizma-lenjinizma pri CK SJ PNJ — IML — NL 2 — III — 17/14).

zemaljski parlament, izabran na osnovu opštег i jednakog prava glasa. U vezi sa naprijed izloženim ocjenama poslanici su postavili sljedeća pitanja: 1) da li je vlada spremna da upozna parlament o evropskoj situaciji, ratnoj opasnosti na Balkanu, vojnim mjerama i oštećenju austrijske industrije uslijed aneksije BiH; 2) da li je vlada sklona da od zajedničke vlade zatraži najhitnije objavljivanje ustava za BiH, koji bi počinio na opštem i jednakom pravu glasa. Kako na interpelaciju nisu dobili zadovoljavajući odgovor, socijaldemokratski poslanici uputili su parlamentu predlog u kome se vlada poziva da iscrpno obavijesti poslanički dom o međunarodnom položaju i da jasnom izjavom potvrdi miroljubive namjere Austro-Ugarske, da najhitnije objavi demokratski ustav za BiH i raspiše izbore za zemaljski parlament na osnovu opštег i jednakog prava glasa¹⁷⁾.

Među vodećim ljudima austrijske socijalne demokratije bilo je pojedinaca koji su činili pokušaje da šire sagledaju položaj i probleme BiH. Istaknuti teoretičar austrijske socijalne demokratije dr Karl Renner nalazio je da su pravi uzroci bosanskog pitanja duboko ukorijenjeni u činjenici velikog buđenja naroda u mnogim krajevima svijeta. Ne treba da nas začuđuje, podvlači Renner, ako isto ono čemu su težili i još teže austrijski Nijemci danas žele da ostvare Južni Slaveni. Ne smije se zaboraviti da Južni Slaveni žive pod šestostrukom upravom, pod šest suvereniteta. Renner je tražio razumijevanje za srpsku naciju koja, razbijena dinastički, konfesionalno i politički, teži svome jedinstvu.

Bosanski problem, po njegovom mišljenju, nije problem ni zapadne ni istočne kulture, već je to problem kmetova, seljaka, problem rasterećenja zemlje, oslobođenja seljaka od vlasti izlišne zemljoposjedničke klase¹⁸⁾. Rasterećenje zemlje u Bosni, smatra Renner, predstavljalo bi za Monarhiju akciju koja bi aneksiji dala moralno opravdanje. Agrarna reforma u BiH provela bi se veoma lako ako bi pri tome sudjelovali zajedno pojedinac (kmet), pokrajina (Zemaljska bosanska vlada) i Monarhija. Ako bi se provela podjela trećine na troje, tj. ako bi je ravnomjerno snosili pojedinac, pokrajina i država, kmet bi u svemu bio obavezan da devetinu svoga proizvoda da za svoje oslobođenje. Zemaljska vlada bi mogla da preuzme drugu trećinu trećine i napokon posljednju trećinu preuzela bi na sebe država. Tako bi se, po mišljenju Rennera, moralno osvojile zemlje koje je Turska konačno odstupila Austriji¹⁹⁾.

Dalje, Renner je smatrao da bosanski problem, posmatrano sa građanskog stanovišta, znači da bosanskom stanovništvu treba pružiti mogućnost da vodi moderan privredni život, pa je s tim u vezi potrebno da se u BiH stvori moderno školstvo²⁰⁾.

¹⁷⁾ Ibidem, (str. 6—7).

¹⁸⁾ Stenographische Protolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes — 122. Sitzung der XVIII Session am 17. XII 1908.

¹⁹⁾ Ibidem — 2. Sitzung der XIX Session am 11. III 1909.

²⁰⁾ Ibidem — 122. Sitzung der XVIII Session am 17. XII 1908.

Međutim, potpuno rješenje bosanskog problema Renner je vido u ostvarenju socijaldemokratske koncepcije o preuređenju austrijske države. Demokratizirana država treba da obezbijedi autonomiju nacija, tj. da bude organizovana kao savez slobodnih i ravnopravnih naroda. Razvijajući svoju ideju, Renner je tvrdio da je bosansko pitanje istovremeno dio jugoslavenskog pitanja. Kalay je, kaže on, izmislio bosansku naciju da bi tako ovjekovječio cijepanje jugoslavenske nacije u šest dijelova. Po njegovoј ocjeni, glavni problem jugoslavenskog pitanja predstavlja konfesionalni momenat. Stoga jugoslavenska nacija može da nastane samo ako se prevaziđe konfesionalni momenat, tj. ako se iznad postojećih konfesija uspostavi nacionalno jedinstvo, jedinstvo inteligencije u obrazovanim klasama i zajednički osjećaj naroda, ako se potisne u stranu uticaj kako ortodoksнog tako i katoličkог klerikalizma²¹⁾.

Analizirajući politički život u Austriji u posljednjih nekoliko decenija, Renner je došao do zaključka da je BiH najbolji primjer kako nacije u Austriji ne uspostavljaju samostalno svoje međusobne odnose, već naprotiv spoljna politika i politika dvora predstavljaju faktor koji ometa unutarnju ravnotežu među nacijama i truje njihove odnose. Isti oni Nijemci, kaže Renner, koji su 1878. godine bili protiv okupacije, sada pozdravljaju aneksiju. S druge strane, Slaveni koji su 1878. godine odobravali okupaciju, najoštire su se suprotstavljali aneksiji. Uzrok ovoj pojavi Renner vidi u spoljnoj politici Austrije, koja, po njegovoј ocjeni, moralno razbija državu, umjesto da je učvršćuje. BiH nije moralno, već vojnički osvojena. Do aneksije sultani su imao suverenitet nad BiH, jer je Berlinškim kongresom to pravo njemu bilo ostavljeno. Sada je taj suverenitet odstranjen silom i Renner konstatiše da se Delegacije nalaze u posebnom položaju, jer se o BiH raspravlja i odlučuje u tijelu kome one ne pripadaju. Tako je nastao težak unutrašnji konflikt, koji se manifestira u tome što BiH imaju autonomiju, a o njihovim poslovima raspravlja se u Delegacijama u kojima one nisu predstavljene. Razmatranjem pravnog položaja BiH Renner je dodirnuo i posredno otvorio cijeli niz problema koji čine suštinu bosanskog pitanja.

U ovim njegovim analizama, međutim, ima elemenata koji potvrđuju da je on računao sa dugotrajnim, ako ne i sa trajnim prisustvom Austrije u BiH²²⁾.

Smatramo potrebnim da ovdje takođe pokažemo kako su i neki drugi prvaci austrijske socijalne demokratije shvatali pitanje BiH u periodu aneksione krize.

Jedan od najuglednijih predstavnika češke socijalne demokratije Antonin Nemec zastupao je gledište da se Austria pretvorila u kolonijalnu državu, pošto je, po njegovoј ocjeni, BiH već trideset godina stvarno njena balkanska kolonija. Činom aneksije austrijska vlada pocijepala je Berlinški ugovor ne tražeći za ovaj svoj postupak saglasnost ni naroda BiH, ni austrijskog parlamenta. Sta-

²¹⁾ Ibidem.

²²⁾ Ibidem: zatim 3. Sitzung der 44. Session am 9. November 1910; 6. Sitzung der 44. Session am 12. novembar 1910.

novništvo BiH nije željelo aneksiju, već naprotiv, ljudi u BiH gaje mržnju prema Austriji. To je razumljivo ako se zna da se tamo 3—6 puta više sredstava izdaje za žandarmeriju nego za škole, da se održavaju agrarni odnosi iz turskog perioda, radnici izrabljuju više nego u Austro-Ugarskoj, nad građanima vrše razna nasilja, ne dozvoljavaju gradanske slobode itd. U ime socijalne demokratije Nemec je zahtijevao da se u BiH uvede ustav koji će se zasnovati na načelima demokratije i koji će građanima u BiH dati ona prava koja uživaju građani u Austriji. BiH treba da dobije autonomiju s pravom da narod, koji po Nemcu predstavlja jedinstvenu naciju, bira sebi vladu i sam upravlja svojim poslovima²³⁾.

Razmatrajući političke odnose u BiH i pitanje državnopravnog položaja BiH, Nemec ukazuje kako se u zavisnosti od samog rješenja uvijek obrazuje društva većina u BiH. Kada Srbi zahtijevaju priključenje BiH Srbiji, većinu obrazuju Hrvati i Muslimani protiv takvog rješenja. Kada Hrvati traže priključenje BiH Hrvatskoj, tome se suprotstavlja srpsko-muslimanska većina. Napokon, kada Muslimani insistiraju na priključenju BiH Turskoj, tome se protivi srpsko-hrvatska većina. Zbog toga, zaključuje Nemec, ne preostaje ništa drugo nego da Austrija zadrži ove zemlje²⁴⁾.

Da bi što bolje upoznao prilike, Nemec je putovao u Bosnu, gdje je prisustvovao i osnivačkom kongresu Socijaldemokratske partije BiH²⁵⁾. U Delegacijama on je vrlo dokumentovano prikazivao stanje

²³⁾ Ibidem — 121. Sitzung der XVIII Session am 16. XII 1908.

²⁴⁾ Stenographische Protokolle der Delegation des Reichsrathes — 3. Sitzung der 43. Session am 28. X 1908.

²⁵⁾ Kongresi Socijaldemokratske partije BiH bili su takođe prilika za predstavnike austrijske socijalne demokratije da izlože svoje poglede o bosanskom pitanju, o raznim njegovim aspektima.

Osnivačkom kongresu SDP BiH krajem juna 1909. prisustvovali su u ime austrijske socijalne demokratije Antonin Nemec i Ferdinand Skaret. Pozdravljajući delegate kongresa u ime Češke socijaldemokratske stranke i cijelokupne austrijske egzekutive, Nemec je izjavio da u borbi za interese radničke klase, za demokratski a protiv pluralno-autokratskog ustava, koji vladajući faktori hoće da nametnu narodu BiH, mogu sasvim da računaju na solidarnost austrijske socijalne demokratije i austrijskih radnika. Svoj govor Nemec je završio izrazivši uvjerenje o potrebi održavanja što uže veze u borbi i zajedničkom radu kako bi se iz Austrije stvorio novi stan za sve narode i klase (Arhiv KP BiH, tom II, Istorisko odjeljenje CK KP BiH, Sarajevo 1951, str. 53). Predstavnik austrijske socijalne demokratije Ferdinand Skaret je u središte svog pozdravnog govora stavio borbu za opšte pravo glasa i izrazio želju da socijaldemokrati BiH u budućem bosanskom saboru dobiju izvjestan broj zastupnika (ibidem, str. 53—54).

Uzajamno posjećivanje kongresa postalo je praksa austrijske i bosanske socijaldemokratske partije. Tako je već iste, 1909. godine, kongresu austrijske socijaldemokratske partije u Reichenbergu u ime tek osnovane bosanske Socijaldemokratske stranke prisustvovao Franjo Raušer. Kako je bosanska Socijaldemokratska stranka gledala na aneksiju mogućno je zaključiti iz pozdravnih riječi Raušera, koje je u neskrivenom oduševljenju uputio delegatima rajhenberškog kongresa: »Aneksija nas je učinila građanima ove države, vašim susedanima« (Protokoll über der Verhandlungen des Parteitages der deutschen sozial-demokratischen Arbeiterpartei in Österreich — Abgehalten in Reichenberg von 19. bis 24. September 1909. — Wien 1909).

Drugom kongresu SD SBiH održanom 11. i 12. jula 1910. prisustvovali su Leopold Winarski, u ime austrijske socijalne demokratije; Antonin Nemec i Josef Teska, u ime češke socijaldemokratske stranke. U „svoru na mani“

u BiH. Austrijske vlasti u BiH naročito su se oštro obračunavale sa radnicima koji su bili aktivni u širenju socijalističkih ideja, a koji su u većini došli u BiH poslije okupacije iz raznih krajeva Austro-Ugarske. Kako su vlast vršili stranci, došlo je do pojave da stranci izgone strance. Time je klasna borba dobijala još jedan vid — vid suprotnosti interesa političke vlasti, koju predstavlja strana birokratija, i stranih radnika, bez kojih nije bilo mogućno organizovati industriju u BiH. Loše političko stanje u BiH bilo je, po mišljenju Nemeca, rezultat činjenice što se strano činovništvo u ovim pokrajinama ponašalo kao neograničeni gospodar, što je forsiralo i naturalo njemački jezik, što je uopšte u BiH bila veoma oštra eksploatacija radnika, što se narod održavao na veoma visokom stepenu nepismenosti itd. Polazeći od izloženog stanja, od činjenice da je aneksija izvršena i da se s tim mora računati, Nemeč je smatrao da je prva dužnost vlade da u BiH uvede demokratski ustav, proklamuje slobodu štampe, slobodu udruživanja radnika, da uvede normalan radni dan i obezbjedi zakonsku radničku zaštitu na stepenu na kome se ona nalazi u Austriji. Drugim riječima, pošto su BiH aneksijom postale austrijske zemlje, Nemeč je smatrao da u njima treba da se uspostave i austrijski odnosi²⁶⁾.

Partijski šef austrijske socijalne demokratije dr Viktor Adler nije tako aktivno istupao u aneksionoj krizi kao što su to činili Renner i Nemeč. A ukoliko je istupao, samo bosansko pitanje nije dolazilo u središte njegove pažnje. Iz obrazloženja hitnog predloga socijaldemokratskih poslanika kojim se poziva vlada da radi na očuvanju mira i u kome, pored ostalog, pozdravlja srpsku socijalnu demokratiju kao partiju mira, mogućno je izvesti zaključak o Adlerovom odnosu prema aneksiji. Vojnicima koji su upućeni u Bosnu radi obezbjeđenja aneksije Adler izražava želju da podnesu nametnute žrtve i upućuje pozdrave uvjeravajući ih da će doći vrijeme kada će oni umjesto za taštinu, prestiž i profite da se bore za pravu

stacionoj skupštini radnika poslije kongresa L. Winarski je pored ostalog rekao da su Bosanci došli u položaj u kome se nalaze zahvaljujući djetinjastoj politici bosanske buržoazije (»Glas slobode« br. 42, 1910).

Trećem kongresu SD SBiH održanom 10. i 11. jula 1911. godine prisustvovali su dr Karl Renner, u ime austrijske socijalne demokratije, i dr Franz Soukup, u ime češke Socijaldemokratske partije. Govoreći na javnoj skupštini održanoj poslije završenog kongresa, Renner je upućivao bosansku Socijaldemokratsku stranku da se bori za demokratski ustav, naglašavajući da su Bosanci najmladi narod Austrije, da više nisu u Aziji nego u Evropi (»Glas slobode«, br. 54, 1911. g.).

Četvrtom kongresu održanom 30. juna i 1. jula 1912. g. u ime austrijske socijalne demokratije prisustvovao je Ferdinand Skaret. U pozdravnom govoru koji je održao na javnoj skupštini on podvlači da se BiH nalaze u kolonijalnom položaju, ali smatra da se na dnevnom redu bosanske socijalne demokratije nalaze kulturna i ekonomski pitanja (»Glas slobode«, br. 77, 1912).

Petom kongresu SD SBiH održanom 2. novembra 1913. g. prisustvovao je Antonin Nemeč. Pozdravljajući radnike okupljene na tradicionalnoj agitacionoj skupštini poslije kongresa, Nemeč je smatrao značajnim da istakne kako će preko bosanskih socijalnih demokrata socijalistička ideja prodirati u Aziju (»Glas slobode«, br. 134, 1913).

²⁶⁾ Stenographische Protokolle der Delegation des Reichsrathes 4. Sitzung der 43. Session am 29. X 1908.

čast naroda, za njegovu istinsku budućnost i razvitak²⁷). Suštinske, bitne elemente bosanskog pitanja Adler je samo ovlaš dodirivao. On smatra da oslobođenje kmetova ne bi smjelo da se prepusti mađarskoj agrarnoj banci, već treba da se prenese u ruke bosanskog sabora, koji je pozvan da pitanje rasterećenja zemlje riješi u interesu seljaka. Za to je potrebno Bosancima dati takav ustav koji će im garantovati pravo da odlučuju o vlastitoj sudbini. Bosna Bosancima, izjavljuje Adler, ali ne Bosancima kojima su kurijalnim sistemom vezane i ruke i noge²⁸).

Otto Bauer, predstavnik lijevog krila austrijske socijalne demokratije i njen najspasobniji teoretičar, takođe se nije šire bavio bosanskim pitanjem. Vrijedno je konstatovati da se on nije slagao sa ocjenom Eduarda Bernsteina, po kojој je austrougarska uprava u BiH predstavljala primjer kulturne kolonijalne politike. Bernsteinovo ocjeni Bauer je suprotstavio činjenicu da u Bosni još uvijek postoji turski agrarni sistem, po kome seljak mora da predaje zemljoposjedniku trećinu, pa čak i polovinu prihoda svoga rada. Po mišljenju Bauera, Austrija je mogla da srpskoj naciji na velikoj teritoriji pruži primjer kulturnog razvijatka i da tako osvoji simpatije balkanskih naroda. Umjesto toga, zahvaljujući austrijskoj upravi u BiH, baščanski narodi, smatra Bauer, osjećaju Austriju kao ugnještača, a ne kao nosioca kulture²⁹).

IV

Aneksiona kriza postavila je u naročito oštrom obliku na dnevni red političkog života Austro-Ugarske nacionalno pitanje jugoslovenskih naroda. Od tada pa do kraja prvog svjetskog rata ono će sa većim ili manjim intenzitetom okupirati političku misao i praksu austrijske socijalne demokratije, nalaziti se u samom fokusu cjelokupne njene aktivnosti. Od oktobra 1908. godine i u prvim mjesecima 1909. u kompleksu jugoslavenskog pitanja dominiralo je pitanje BiH. Međutim, ukoliko je aneksija više pripadala prošlosti, pitanje BiH je postepeno gubilo značaj i samo je s vremenom na vrijeme, naročito u toku budžetskih debata u parlamentu i Delegacijama, zaokupljalo predstavnike austrijske socijalne demokratije. Jugoslavensko pitanje, koje je sadržavalo i probleme BiH, izraslo je u pitanje od fundamentalnog značaja za Monarhiju i austrijska socijalna demokratija morala je da ga razmatra i da mu traži rješenje.

U toku aneksione krize austrijska socijalna demokratija prilazila je bosanskom pitanju kao prevashodno državnopravnom pitanju, koje je kao takvo i za nju samu skinuto s dnevnog reda u času kada

²⁷) »Die Sozialdemokratie und der Frieden« (str. 50).

²⁸) Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes — 24. Sitzung der XIX. Session am 8. juni 1909.

²⁹) Otto Bauer: »Österreichs auswärtige Politik und Sozialdemokratie« — »Der Kampf« — 1. I 1908.

su evropske velesile, u prvom redu Engleska i Rusija, priznale suverenitet austrijskog cara nad ovim pokrajinama^{30).}

U godinama koje su slijedile do izbijanja I svjetskog rata austrijska socijalna demokratija naročito je insistirala na tome da se u BiH riješi agrarno pitanje, uvede demokratski ustav, proklamuju i garantuju opšte pravo glasa i građanske slobode, da se modernim zakonodavstvom radnička klasa zaštiti od eksploracije, da se narodu pruže mogućnosti prosvjetnog i kulturnog razvitka prvenstveno putem široke mreže škola itd., itd. Kako su međutim sva ova pitanja u BiH i poslije aneksije ostala otvorena, austrijska socijalna demokratija je bila u mogućnosti da na njima zasniva i gradi svoju kritiku bosanske politike vladajućih faktora Monarhije. Istovremeno, ona je, zahvaljujući svome ogromnom ugledu u radničkoj klasi i vrlo jekoj poziciji u političkom životu Cislajtanije, od samog osnivanja bosanske socijalne demokratije praktično postala njen učitelj. To se može potvrditi stavovima bosanske socijalne demokratije prema najvažnijim problemima koje je ona morala rješavati. Međutim, razvoj događaja u Austriji i u jugoslavenskim zemljama uopšte vodio je postepeno razilaženju učitelja i učenika. Razumije se, ovdje ne možemo da pratimo uslove i oblike uticaja austrijske socijalne demokratije koji su se manifestovali u radu Socijaldemokratske partije BiH, kao ni tok slabljenja toga uticaja. Nas ovdje interesuje prije svega jugoslavensko pitanje u vezi sa mjestom koje u njegovom sklopu pripada pitanju BiH.

U stavovima austrijske socijalne demokratije prema jugoslavenskom pitanju jasno se raspoznavaju dvije faze, koje su obilježene događajima presudnim za njegovo rješavanje.

Prva faza neposredno je vezana za aneksionu krizu, koja je uticala da se krajem 1909. u Ljubljani okupe predstavnici svih socijaldemokratskih partija iz jugoslavenskih zemalja. Kao što je poznato, Jugoslavenskoj socijalističkoj konferencijskoj prisustvovali su pored predstavnika jugoslavenskih socijaldemokratskih partija i istaknuti predstavnici austrijske socijalne demokratije Adler i Renner, kao i delegati češke socijalne demokratije Šmeral i Bruha. U njihovim istupanjima dominirao je duh brnskog programa. U prvom planu borbe austrijske socijalne demokratije stoji slom birokratske diktature, preuređenje države i uspostavljanje naci-

³⁰⁾ Prateći tok događaja vezanih za aneksiju, organ austrijske socijalne demokratije »Arbeiter Zeitung« dosljedno je podvlačio državnopravni značaj f aspekt bosanskog pitanja. Evo kako se tu ova tvrdnja dokazuje: Bosna nije nikada pripadala kraljevini Srbiji; postojeće stanje aneksija samo postavlja u druge oblike; kako Srbija može da ulaze protest protiv aneksije kada nema njenog potpisa na Berlinskom ugovoru (Nr. 278. od 9. X 1908). Pitanje suvereniteta nad BiH je pitanje koje se postavlja isključivo između Austro-Ugarske i Turske (Nr. 282. od 13. X 1908). Sa istim prawom s kojim Srbi traže izlaz na more i Švajcarci bi mogli da postave takav zahtjev, kaže Nemec (Nr. 298. od 29. X 1908). Trideset godina je Austro-Ugarska posjedovala BiH, taj posjed je postao sam po sebi razumljiv tako da sigurno nije bilo čovjeka u Evropi koji bi u taj naš posjed posumnjao ili nam ga osporio (Nr. 89. od 30. III 1909).

onalnih autonomija (Adler)³¹⁾. Jugoslaveni u Austriji predstavljaju jedan jedinstveni narod (Renner)³²⁾, a rješenje jugoslavenskog narodnog pitanja ostvariće jugoslavenski proletarijat u smislu socijaldemokratske internacionale (Šmeral)³³⁾. Ka što se vidi, u ovim razmatranjima bosansko pitanje se ne pojavljuje kao posebno pitanje i zaista ono se kao takvo za austrijsku socijalnu demokratiju više i ne postavlja. Bosansko pitanje je sastavni dio jugoslavenskog pitanja, jer po mišljenju vođa austrijske socijalne demokratije narod BiH čini jedinstveni narod sa narodom Slovenije, Istre, Hrvatske, Slavonije, Dalmacije i Vojvodine. Karakteristično je za stanovište Adlera, Rennera i Šmerala da oni rješenje jugoslavenskog pitanja povezuju sa ostvarenjem »socijaldemokratske internacionale«, što znači da je to za njih bila stvar prilično daleke budućnosti, a uz to i dosta maglovita. Činjenica da su dva najuglednija predstavnika austrijske socijalne demokratije, od kojih je jedan njen veoma autoritativni šef Viktor Adler, a drugi njen najistaknutiji teoretičar Karl Renner, došla na ovu konferenciju i aktivno učestvovala u njenom radu pokazuje kako je vodstvo austrijske socijalne demokratije bilo duboko zainteresovano za njen tok i njene rezultate. Postojala je naime realna mogućnost da pod uticajem događaja vezanih za aneksiju BiH jugoslavenski socijaldemokrati ne potraže rješenje jugoslavenskog pitanja, koje bi moglo postati opasno po sudbinu Austro-Ugarske. Konferencija je donijela rezoluciju u znaku nacionalne politike »male internacionale« i poseban dodatak uz rezoluciju u kome se, u skladu sa zaključima austro-njemačkih i čeških socijalista donesenim na njihovim posljednjim kongresima, ističe potreba za revizijom Brnskog nacionalnog programa. Sasvim je opravdano mišljenje da austrijski i jugoslavenski socijaldemokrati nisu identično prilazili ovoj reviziji. Kod prvih je preovladavalo shvatanje o integritetu države, kod drugih je u prvom planu bio interes da se nađe odgovarajuće rješenje jugoslavenskog pitanja.

»Tivolska rezolucija«, kako je nazvana rezolucija Jugoslavenske socijalističke konferencije, bila je i kasnije predmet pažnje austrijske socijalne demokratije i to, razumije se, zbog jugoslavenskog duha koji je iz nje zračio, a ne zbog austrijskog koncepta u kome je bila sastavljena. Balkanskim ratovima ponovo aktuelizirano, potaklo je Otta Bauera da razmotri stanovište socijalne demokratije prema jugoslavenskom pitanju, da utvrdi ulogu koju po njegovoj ocjeni jugoslavenski proletarijat treba da ima u njegovom rješavanju. Pri tome, on je smatrao da bi bio absurdan kongresni zaključak partijske većine, po kome bi npr. Jugoslaveni ili Poljaci morali da se upravljaju kada se radi o njihovim značajnim nacionalnim problemima. Proletarijat svake nacije, naglašava Bauer, ima

³¹⁾ Zgodovinski arhiv KPJ, tom V, str. 194. Beograd 1951.

³²⁾ Ibidem.

³³⁾ Ibidem, (str. 195).

Od sarajevskog atentata i izbijanja prvog svjetskog rata pa do zaključenja mira 1918. godine BiH će neprekidno ostati, mada nejednako, u domenu političkog interesa austrijske socijalne demokratije, pri čemu će se sve oštiri od njenih težnji i pogleda razilaziti pogledi i težnje naroda BiH.

Uzbuđenje zbog atentata koje je u Monarhiji doseglo vrhunac posljednjih junske i julskih dana 1914. zahvatilo je i samu austrijsku socijalnu demokratiju. Preko svoga organa ona je upućivala prijekor vlasti grofa Stürgkh-a što u trenutku tragične smrti vojvode Ferdinanda čuti, dok se cijelom Evropom širi žalost za poginulim nasljednikom austrougarskog carskog i kraljevskog prijestola. Austrijska socijalna demokratija smatrala je svojom patriotskom dužnošću da opomene protivnike Monarhije da pogrešno špekuliraju ako svoje nade polažu u unutarnji razdor u zemlji. I riječima državne himne ona im poručuje da se narodi Austrije danas tješnje nego ikada ranije zbijaju oko prijestola⁴⁰). Atentat u Sarajevu bio je nova prilika za austrijsku socijalnu demokratiju da potvrdi dosljednost svojim velikodržavnim koncepcijama. Ona je atentat osudila kao izraz velikosrpskog nacionalizma, ne pokušavši da mu utvrdi objektivnu istorijsku pozadinu.

Prateći razvoj situacije u BiH poslije atentata, ona je oštricu svoje kritike usmjerila na velikosrpski šovinizam, dok je za proturspske šovističke akcije bosanskih Hrvata i Muslimana imala široko razumijevanje. Ove posljednje osuđivala je utoliko ukoliko su bile hrana i podsticaj prvo. Ubrzo zatim ona će se solidarisati sa vladajućim militarističkim faktorima Monarhije pruživši im moralno-političku podršku u ratu protiv Srbije i sila Antante, istovremeno izjavljivati da sa sebe skida svaku odgovornost za katastrofu u kojoj se našla zemlja i uporno, kao refren, ponavljati svoju vjernost Brnskom programu nacionalne autonomije. Više po mehaničkoj inerciji oponzionate partije nego iz želje da djeluje radikalno, ona će se i kritički postavljati prema policijskim mjerama koje će austrijska vlast u toku rata preduzimati u BiH, tvrdiće kako se u takvim postupcima ogleda nesposobnost austrougarske uprave u BiH, ali u toku cijelog rata neće preduzeti ništa što bi moglo praktično da ugrozi ratne ciljeve Monarhije. Renner će u godini velikih vojnih uspjeha Centralnih sila, 1915., pisati kako »cijela nacionalna struktura Monarhije garantira s v a k o m narodu opstanak i budućnost, ne samo velikim istorijskim nacijama«⁴¹), a samo godinu pred kraj rata, u oktobru 1917. godine, podnijeće partijskom kongresu predlog rezolucije o nacionalnoj autonomiji sasvim u duhu Brnskog nacionalnog programa.

Razvoj događaja krajem rata, a naročito revolucija u Rusiji, djelovaće da se i u austrijskoj socijalnoj demokratiji čuju zahtjevi za priznanjem prava nacija na samoodređenje, kao i zahtjevi za sklapanjem mira bez aneksija i kontribucija⁴²). Međutim, njeno

⁴⁰) Arbeiter Zeitung — Nr. 179. od 1. VII 1914.

⁴¹) Arbeiter Zeitung — Nr. 175. od 26. Juna 1915, s. 2.

⁴²) Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten — 11. Sitzung der XXII — Session am 27. juni 1917, s. 528.

vođstvo će prije sačekati da se pod uticajem nacionalnooslobodilačkih težnji slavenskih naroda i razvoja rata raspadne dualistička Dunavska Monarhija nego što će biti sposobno da se odrekne dogme o preuređenju »nadnacionalne« države u duhu kulturne nacionalne autonomije. Ljevica koja se u toku rata obrazovala nije uspjela da sa svojim pogledima i svojim nacionalnim programom šire prodre u austrijskoj socijalnoj demokratiji. Kada je postalo očigledno da kraj rata označava katastrofalni finale Austro-Ugarske i u sjeni imperialističkog mira nastanak niza nacionalnih država, austrijska socijalna demokratija preko poslaničkog kluba (3. X 1918) izjavljuje da priznaje slavenskim nacijama pravo da obrazuju svoje vlastite nacionalne države, ali odabiće svaku mogućnost potčinjavanja njemačkih oblasti Austro-Ugarske slavenskim nacionalnim državama⁴³⁾. Tako je austrijska socijalna demokratija konačno priznala da bosansko pitanje svoje rješenje može dobiti i izvan okvira Austro-Ugarske, tj. u okviru samostalne slavenske nacionalne države.

V

Pitanje BiH nalazilo se pune četiri decenije u polju političke aktivnosti austrijske socijalne demokratije. Kao što smo vidjeli, ona ga nije uvijek posebno razmatrala i formulisala, već mu je najčešće, i s pravom, prilazila kao sastavnom dijelu jugoslavenskog pitanja. Grijesila je, međutim, u tome što je jugoslavensko, što znači i bosansko, pitanje ograničavala i vezala za austrijski teritorijalni okvir.

Kako bosansko pitanje u državnopolitičkom životu Monarhije nije uvijek imalo isti značaj, to se i odnos austrijske socijalne demokratije prema njemu kretao pod jačim ili slabijim uticajem državnopolitičkih interesa Austro-Ugarske. Po njenoj ocjeni, koju je dala u decembarskoj parlamentarnoj debati 1908. godine, bosansko pitanje je u periodu aneksione krize dobilo razmjere evropskog pitanja i u sebi nosilo neposrednu opasnost rata. Kritiku nedemokratskog i neparlamentarnog vladinog postupka u vezi sa aneksijom ona je povezala sa kritikom spoljne politike Monarhije, koja je ugrožavala mir na Balkanu i u Evropi. Ova kritika, ma koliko da je u datom momentu austrijske politike bila progresivna, ostala je na samoj površini pojava, bez snage da prodre do njihovih stvarnih društvenih osnova i korijena.

U tretmanu bosanskog pitanja austrijska socijalna demokratija kretala se u okviru koncepcija Brnskog nacionalnog programa pridržavajući se uporno na njemu zasnovanih rješenja, uprkos okolnostima koje su tražile drugčiji prilaz nacionalnom pitanju u Austriji uopšte i bosanskom pitanju posebno. Ako se tek osnovana socijalistička partija protivila imperijalističkom osvajanju BiH 1878., nepune četiri decenije kasnije teoretska glava austrijske socijalne demokratije Renner tvrdiće kako BiH nije samovoljno osvojena, već se Austria

⁴³⁾ Protokoll der Verhandlungen des Parteitages der deutschen Sozialdemokratischen Arbeiterpartei in Österreich — Abgehalten in Wien vom 31. X bis 3. XI 1919. — Wien 1920, s. 32.

na poziv evropskih sila prihvatile nezahvalne zadaće da okupira ovu zemlju kako bi na taj način balkanske narode približila Zapadu, a Rusiju potisnula od Dardanela^{44).}

Marx i Engels su s razlogom više puta isticali prednost velikih državnih organizama sa stanovišta efikasnijeg ekonomskog povezivanja naroda i njihovog zbližavanja u raznim oblastima ljudskog stvaralaštva. Ne obzirući se na konkretnе istorijske pretpostavke i uslove, prvaci austrijske socijalne demokratije vidjeli su ovu tezu ostvarenu u Dunavskoj Monarhiji i proglašili je svojim vrhovnim teoretskim i političkim principom. Po Rennerovoј ocjeni, svjetski rat pokazuje da Monarhija ostvara svoje dvije glavne funkcije — funkciju velikog privrednog područja, koje je glavni faktor privrednog razvijanja, kao i funkciju vojne sile velike države, koja je sposobna da brani i zaštititi svoje male nacije od nasrtaja velikoruske osvajačke despotije^{45).}

U austrijskoj socijalnoj demokratiji bilo je medutim i značajnih pojedinaca, koji su umjeli da fenomenu Austrije priđu istorijski, bez partijskih dogmatskih koncepcija i predrasuda. Otto Bauer je imao hrabrosti da upozori austrijsku javnost, ne samo socijalnu demokratiju, na dvije istorijske činjenice, koje stoje u najdubljoj vezi sa Austrijom. Prodor Turaka u Evropu, pisao je on 1907. godine i ponovio 1913. godine, uslovio je pojavu Austrije. Prodor Europe u Tursku prijeti raspadom Austrije uslijed neriješenih nacionalnih pitanja na evropskom jugoistoku. Stoga Austrija mora da počaže da li može sama da se preuredi ili će morati da propadne^{46).}

Pokazalo se na kraju da austrijska socijalna demokratija u težnji da očuva Austriju, pri čemu je sa zadovoljstvom i ponosom isticala da je ona jedina austrijska partija koja je sposobna za takvu ulogu, nije mogla da odbrani Brnski nacionalni program pred neumitnim hodom istorije. A što se tiče njenog odnosa prema pitanju BiH, ona je do kraja bila dosljedna sebi, ali bez sumnje nedorasla istorijskom razvoju.

THE AUSTRIAN SOCIAL DEMOCRACY AND THE PROBLEM OF BOSNIA AND HERCEGOVINA

During the four decades, how long the Austro-Hungarian occupation of Bosnia and Hercegovina was going on, the Austrian social democracy was taking different attitudes as to the problem of Bosnia and Hercegovina.

In the course of the period two great events were of greatest importance for the relations of the Austrian social democracy towards the

⁴⁴⁾ Arbeiter Zeitung — Nr. 174, 1915.

⁴⁵⁾ Arbeiter Zeitung — Nr. 175, 1915.

⁴⁶⁾ Otto Bauer: »Der zweite Balkankrieg« — Der Kampf — Heft 11., 1. August 1913.

problem of Bosnia. The first one was the act of the occupation itself, performed by the Austro-Hungarian Monarchy, as a mandatory at the Berlin Congress, in 1878. The other one was the annexation of Bosnia and Hercegovina performed by the Austro-Hungarian government in October 1908, after thirty years' occupation. Besides, the Balcan wars as well as the First World War were the reasons why the Austrian social democracy began to pay more attention to the political life in Bosnia and Hercegovina.

On the base of sources, in the first place on the base of the socialistic press, we can draw conclusions that the Austrian social democracy was against the occupation of Bosnia and Hercegovina. Such an attitude, in its base negative concerning Monarchy's attitude towards the Bosnian policy, was in accordance with the princip of the selfdetermination of the peoples, accepted on the Congress at Neudorf 1874.

The Austrian social democracy had different attitude towards the annexation of Bosnia and Hercegovina. Here the national policy of the Austrian social democracy came to its full expression, and its principles were laid into the resolution of the Congress held in Brno 1899. According to the mentioned resolution the Austrian social democracy wanted to subject the national movements in Austria, ideologically and politically, to the interests of the supernational statte integrity. For that reason, it was not the recognition of the Bosnia and Hercegovina people's rights for the national liberation, including here the right for the separation from Austro-Hungary as well, that was in the center of their attention, but the problem of statejuridical position of Bosnia and Hercegovina within the Danube Monarchy.

In the following decade, from the annexation of Bosnia and Hercegovina up to the First World War, the Austrian social democracy, sometimes with more sometimes with less energy, criticized the policy which the Monarchy was carrying out in Bosnia and Hercegovina through the territorial government of Bosnia. However, the critics never passed the bounds of the Brno national program, neither they ever meant to support the revolutionary trends of the Bosnia and Hercegovina people in their fight for the national liberation.

When in 1918 the end of the Austro-Hungarian rule came, the Austrian social democracy, through their deputy club, declared (3rd October, 1918) that they recognized the right of the Slav nations to establish their own national states, but they rejected any possibility of subjecting German regions in Austro-Hungary to the Slav national states

The attitudes which the Austrian social democracy had towards the problem of Bosnia, especially from the annexation of Bosnia and Hercegovina, showed that the influence of the Austro-German nationalism had always been present in their conceptions concerning the national problem and their national policy in general.

The Yugoslav socialists had not seen it at the time, and therefore their own illusions very often led them to the wrong political attitude in practice.

